

**ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ СПІВРОБІТНИКІВ
ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА: ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО, СПОСІБ ВЧИНЕННЯ, «СЛІДОВА КАРТИНА», ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, МОТИВИ	6
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ	10
2.1. Обставини, що підлягають встановленню	10
2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування	12
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ	15
3.1. Огляд місця події	15
3.2. Допит	17
3.3. Експертизи: судово-медична експертиза трупа, балістична, вибухо-технічна, одорологічна	20
ВИСНОВКИ	23
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	25

ВСТУП

Актуальність теми. Ми живемо в епоху змін. І як показує тенденція останніх років всі зміни в нашій державі в першу чергу пов'язані з реформуванням законодавцем правоохоронної та судової системи України. Незважаючи на періодичні перевірки кваліфікації знань в різних правоохоронних органах на всіх рівнях та перевантаженість роботою працівників органів Національної поліції України, прокуратури, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та інших структур, всі вони стоять на сторожі наших охоронюваних Законом прав, свобод та інтересів, невпинно борються зі злочинністю та охороняють громадський порядок та громадську безпеку нашого суспільства.

Та оскільки діяльність працівників правоохоронних органів напряму пов'язана з попередження і запобігання порушенням норм законодавства і зміцнення правопорядку, то знаходяться і ті, кому така діяльність перешкоджає вчиненню злочинних дій, а це у свою чергу тягне за собою вчинення протиправних діянь стосовно самих працівників правоохоронних органів.

Соціальна значущість, дискусійність і недостатня розробленість досліджуваної проблеми створює певні труднощі при розслідуванні злочинів проти органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності, що виражається в помилках діяльності слідчого при розкритті та розслідуванні даної категорії злочинів; вирішенні процесуальних питань; відсутності рекомендацій з тактики провадження окремих слідчих дій, пов'язаних, як з перевіркою інформації про наявність злочину, так і всього процесу розслідування, спрямованого на викриття винного¹.

¹ Гусева В.О. Сучасний стан наукового забезпечення та перспективи формування методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології : матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції (м. Київ (НАВС). -2018. – С. 40.

Сформована ситуація вимагає спеціальної підготовки слідчих і оперативних працівників для ефективного розслідування таких злочинів, всебічної та тісної взаємодії між ними. Однак, як показує аналіз теорії та практики, відсутність методологічних основ або окремих науково-практичних рекомендацій з даної проблематики викликає серйозні проблеми при роботі з зазначеною категорією кримінальних проваджень².

Стан наукової розробки. Теоретичні дослідження в цьому напрямку проводили вчені з різних галузей права, ще в кінці XIX - початку XX століття (В.Д. Спасович, Л.Е. Владимиров, М.В. Духівський, І.Л. Фойницький). Що ж стосується методологічного напрямку, то деякі проблеми за даною темою були предметом дослідження таких провідних учених криміналістів Р.С. Белкіна, О.Я. Баєва, А.Ф. Волобуєва, В.А. Журавля, Є.П. Іщенко, В.І. Комісарова, В.О. Коновалової, В.П. Лаврова, М.О. Селіванова, В.В. Степанова, С.П. Щерби, В.Ю. Шепітько та інших.

Зважаючи на це, **метою наукової роботи** є дослідження особливостей розслідування вбивств працівників правоохоронних органів на основі вивчення та узагальнення правозастосовної практики та досвіду, досягнень криміналістичної науки у цій сфері.

Для цього в науковій роботі слід вирішити наступні **завдання**:

- дослідити елементи криміналістичної характеристики вбивств працівників правоохоронних органів, а саме особу потерпілого, способи вчинення злочину, «слідову картину», особу злочинця, знаряддя та засоби вчинення, мотиви;
- охарактеризувати обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні кримінального правопорушення;
- дослідити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування даної категорії злочину;

² Гусєва В.О. Сучасний стан наукового забезпечення та перспективи формування методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології : матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції (м. Київ (НАВС). -2018. – С. 40.

- розглянути особливості проведення огляду місця події при розслідуванні вбивств працівника правоохоронного органу;
- з'ясувати тактичні особливості проведення допиту даної категорії злочину;
- розглянути особливості проведення окремих криміналістичних експертиз (судово-медичної експертизи трупа, балістичної, вибухо-технічної та одорологічної).

Предметом наукового дослідження є криміналістичний аналіз етапів розслідування та окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні вбивств працівників правоохоронних органів.

Об'єктом дослідження є діяльність з розслідування вбивств працівників правоохоронних органів.

Методи дослідження. Для розробки обраної теми дослідження використовувалися такі методи, як порівняльний, описовий та метод системного аналізу.

Структура наукової роботи складається зі вступу, трьох взаємопов'язаних розділів, кожен з яких поділяється на відповідні підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ І. КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА: ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО, СПОСІБ ВЧИНЕННЯ, «СЛІДОВА КАРТИНА», ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ, МОТИВИ

Перед тим, як перейти безпосередньо до опису криміналістичної характеристики вбивств працівників правоохоронних органів, зазначимо, що в Кримінальному кодексі України даний вид злочину, як окремий, не виділяється та іменується по-іншому. Положення статті 348 КК України передбачають посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військово службовця³. Звідси випливає, що диспозиція цієї статті містить фактично два склади злочину:

1) вбивство або замах на вбивство працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів у зв'язку з виконанням цим працівником службових обов'язків;

2) вбивство або замах на вбивство члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх діяльністю щодо охорони громадського порядку⁴.

Ми ж в даній роботі хочемо звужити об'єкт злочинного посягання, зосередивши свою увагу виключно на умисному протиправному заподіянні смерті працівнику правоохоронного органу та дослідивши наступні елементи криміналістичної характеристики: особа потерпілого, спосіб вчинення даного злочину, «слідову картину», особу злочинця, знаряддя та засоби вчинення, а також мотиви злочину.

І розпочнемо ми з *особи потерпілого*, оскільки лише при з'ясування характерних його рис можна говорити про застосування спеціальної норми Кримінального кодексу України, а не загальної – умисне вбивство, що в свою

³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // ВВР. – 2001. – № 25-26. – Ст.131.

⁴ Гуренко Д. Ю. Посягання на життя працівника правоохоронного органу громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця: узагальнена характеристика складу злочину / Д. Ю. Гуренко // Науковий вісник Дніпропетровськ. держ. ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 4. – С. 291–299.

чергу впливає не лише на правильну кваліфікацію, а в подальшому на призначення більш тяжкого покарання для суб'єкта злочину.

Потерпілим від злочину є працівник правоохоронного органу, який безпосередньо став жертвою протиправного діяння внаслідок здійснення своїх повноважень або через своє службове становище. В названій категорії злочинів найбільша кількість жертв припадає на працівників Національної поліції (працівників патрульної поліції, дільничних інспекторів, працівників оперативних підрозділів Національної поліції), аніж на інших працівників правоохоронних органів⁵. Це і не дивно, оскільки їхня діяльність направлена на охорону і підтримання громадського порядку та безпеки у громадських місцях, під час проведення різних масових заходів (у тому числі мітингів та демонстрацій), контроль і нагляд за безпекою дорожнього руху, здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень, здійснення досудового розслідування злочинів (в нашому випадку тяжких і особливо тяжких), а також на здійснення інших повноважень, передбачених Законом⁶.

Дана категорія працівників правоохоронних органів щодня наражають на небезпеку своє життя та здоров'я, що не може не відобразитися на їхньому загальному психологічному стані. Постійне перебування у стресі, великий масив роботи, а також професійна деформація особистості, яка проявляється з роками служби, формують у працівників поліції стан тривоги та відчуття постійної небезпеки, що призводить до віктимізації їхньої поведінки, а також загалом негативно відображається на результатах їхньої службової діяльності.

(? Для більш повної характеристики даного елемента пропонуємо ознайомитися з портретом жертви – додаток 1?)

⁵ Гусєва В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу / В. О. Гусєва // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2018. - Вип. 3. - С. 232-240. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2018_3_25.

⁶ Про Національну поліцію : Закон України : від 02.07.2015 р., № 580-VIII // Офіційний вісник України. - 2015. - № 63. - Ст. 2075.

Під *способом вчинення* у криміналістиці розуміється комплекс дій суб'єкта злочину з підготовки, вчинення, та приховування злочинного діяння, які детерміновані умовами зовнішнього середовища і психофізіологічними властивостями особи⁷. У підготовку посягання на життя співробітника правоохоронного органу входять: встановлення його місця проживання, складу сім'ї; встановлення місця роботи, його службового кабінету; визначення часу виходу з дому на роботу й часу звільнення з роботи; постійного маршруту його руху (піший або на автомобілі); вибір місця, де передбачається вчинення посягання; вибір знаряддя злочину (вогнепальна зброя, холодна зброя, наїзд або аварія, вибухова зброя). Після вчинення посягання злочинці, як правило залишають місце скоєння злочину і приховують знаряддя, як за місцем проживання, так і в інших місцях. При вбивстві працівника правоохоронного органу вдаються до приховування потерпілого і переміщують його з місця злочину в інше. Іноді скидають потерпілого на проїжджій частині і інсценують під дорожньо-транспортну пригоду⁸.

Слідова картина являє собою сукупність різних слідів, залишених вбивцею й жертвою на місці скоєння злочину. До них треба віднести: а) всі матеріальні сліди, які залишаються на жертві від знаряддя вбивства; б) сам труп; в) знаряддя злочину; г) різні сліди від взуття, відбитки пальців; д) недопалки від цигарок і інші сліди, які свідчать про перебування злочинця на місці вбивства. У деяких випадках слідів більше на місці вчинення вбивства, в інших перевагу слідів можна простежити на місці виявлення трупа. Таке кількісне розходження допомагає слідчому відрізнити місце вчинення вбивства від місця виявлення трупа⁹.

(?Особа злочинця – також у вигляді схеми. Додаток 2.?)

⁷ Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. -М.: Мегатрон XXI, 2000. – с. 215.

⁸ Гусева В. О. Криміналістична характеристика посягань на життя співробітника правоохоронного органу / В. О. Гусева // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2017. - Вип. 3. - С. 211-216. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2017_3_27.

⁹ Особливості розслідування серійних насильницьких злочинів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5170522/page:73/>.

Мотивом вчинення злочину, передбаченого ст. 348 КК України, є невдоволення виконанням працівником правоохоронного органу службових обов'язків, котрі мають місце у теперішній час, матимуть у майбутньому або мали в минулому. При цьому може мати місце невдоволення як будь-якою конкретною діяльністю, так і виконанням службового або громадського обов'язку взагалі. Мету вчинення цього злочину слід поділяти на проміжну та кінцеву. Проміжна мета – це позбавлення життя працівника правоохоронного органу. Кінцева мета – запобігти правоохоронній діяльності, припинити, змінити її характер або помститися за таку діяльність як конкретним працівникам, так і правоохоронній системі в цілому. Цей взаємозв'язок мотиву та мети обумовлює й особливості вини розглядуваного злочину¹⁰.

¹⁰ Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів : науково-методичні рекомендації / Є. О. Гладкова – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – с.40 -41.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Обставини, що підлягають встановленню

При встановленні фактів злочину, безсумнівно, за основу необхідно брати положення ст. 91 КПК України, в якій зазначений перелік обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні¹¹. Також до загальних обставин М. І. Панов та В. О. Коновалова¹² відносять:

- 1) безпосередня причина смерті;
- 2) що мало місце – насильницьке заподіяння смерті чи смерть сталася з інших причин (нещасний випадок, хвороба);
- 3) яким способом, за допомогою яких знарядь вчинено вбивство;
- 4) час настання смерті;
- 5) місце вчинення вбивства;
- 6) обставини, за яких вчинено вбивство;
- 7) особа жертви;
- 8) співучасники вбивства і роль кожного з них у вчиненні злочину;
- 9) особа вбивці;
- 10) мотиви вбивства;
- 11) обставини, що сприяли вбивству, заходи, яких треба вжити для попередження таких злочинів¹³.

Враховуючи специфіку розслідування вбивств працівників правоохоронних органів, важливо встановити наявність зв'язку між вчиненим діянням та безпосередньо службовою діяльністю працівника правоохоронного органу, мету і мотив злочинного посягання, а також наявність умислу.

Так, наприклад, якщо вчинено наїзд автотранспортом на працівника правоохоронного органу, але особа не знала і не могла знати про те, ким

¹¹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.

¹² Панов М. І. Розслідування вбивств на замовлення / Панов М. І., Коновалова В. О. // Настільна книга слідчого / [Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін.]. – 3-тє вид., перероб. і допов. – Київ : Ін Юре, 2011. – § 1 розд. 19. – С. 192–198.

¹³ Там само.

являється потерпілий, то кваліфікувати діяння за статтею 348 КК України неможливо, оскільки відсутній умисел, мета перешкоджання законній діяльності потерпілого та мотиву помсти за таку діяльність.

Якщо ж при виявленні трупа на місці вчинення злочину жертва була одягнута у форму, виявлено сліди застосування табельної зброї, то в такому випадку на перший план виходить дослідження об'єктивної сторони складу злочину: за яких обставин, було вчинено злочин (чи потерпілий перебував на спеціальному завданні, чи, можливо, здійснював патрулювання території), час вчинення, місце, спосіб вчинення, а також знаряддя і засоби (застосування вогнепальної зброї, використання автотранспортного засобу для заподіяння шкоди, наявність вибухонебезпечних саморобних предметів), які б могли вказувати на перешкоджання здійсненню потерпілим свої службових обов'язків. Слід зазначити, що при виявленні даних факультативних ознак об'єктивної сторони складу злочину, у слідчого (та/або прокурора) буде достатня кількість підстав для застосування в подальшому цих ознак як обставин, що обтяжують покарання, а також підстав для початку проведення спеціального досудового розслідування в порядку, передбаченому Главою 24-1 КПК України¹⁴. Так, відповідно до ч. 2 ст. 297-2 КПК, клопотання слідчого або прокурора про здійснення спеціального досудового розслідування має містити: короткий виклад обставин кримінального правопорушення, у зв'язку з яким подається клопотання; правова кваліфікація кримінального правопорушення із зазначенням ст. Закону України про кримінальну відповідальність; виклад обставин, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні кримінального правопорушення і посилення на обставини; перелік свідків, яких слідчий вважає за доцільне допитати під час розгляду клопотання тощо.

Якщо підозрюваний переховується від органу досудового розслідування, в рамках розпочатого спеціального досудового розслідування

¹⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>.

за правилами ч. 1ст. 297-4 КПК України, слідчий (прокурор) зобов'язаний довести такий факт для того, щоб оголосити таку особу у міждержавний та/або міжнародний розшук. Таким чином, це є ще однією обставиною, яка повинна бути встановлена при розслідуванні вбивства працівника правоохоронного органу.

2.2. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування

Не можна не погодитися з В.О. Гусевою¹⁵, яка у своїй науковій статті наголошує на питанні, яке досі залишається відкритим, стосовно несформованості типових слідчих ситуацій даного виду злочину і говорить про те, що це негативним чином впливає на ефективність розслідування кримінальних проваджень.

Вона виділяє три типові слідчі ситуації:

- 1) злочин вчинено, злочинець затриманий на місці злочину одразу чи через невеликий проміжок часу;
- 2) злочин доведено до кінця, злочинець втік з місця події, але є певні факти, які дають можливість слідчому підозрювати конкретну особу у вчиненні даного суспільно небезпечного діяння;
- 3) злочин вчинено, а будь-яка інформація стосовно злочинця відсутня.

Звичайно, найпростішою з трьох слідчих ситуацій є перша, оскільки вже на початковому етапі за рахунок наявності певної доказової інформації, яка містить у собі об'єктивну сторону вчиненого злочину, полегшується робота слідчої-оперативної групи.

Надалі розслідування в цій слідчій ситуації спрямовується на з'ясування суб'єктивної сторони, а точніше мотивів посягання на життя працівника правоохоронного органу. Найчастіше підозрюваний заперечує, що він мав умисел на вбивство працівника правоохоронного органу, хоча і був, так би мовити, упійманий «на гарячому». Також з'ясовується механізм

¹⁵ Гусева В. О. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу / В. О. Гусева // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2017. - Вип. 4. - С. 218-223. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2017_4_27.

злочинного посягання. Це потрібно для того, щоб адвокат підозрюваного не зміг побудувати тактику захисту на версії, що дії його підзахисного, наприклад, мають ознаки необхідної оборони і «насправді» умисел відсутній.

Для того, щоб запобігти такому розвитку подій, як описано вище, слідчий повинен забезпечити, в першу чергу, належне затримання підозрюваного з дотриманням усіх правил, передбачених КПК, зафіксувати момент затримання, обов'язково надати можливість затриманому повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи, а негайно повідомити про затримання орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги. Особливо, наголошуємо, якщо затримання було проведено одразу після вчинення вбивства працівника правоохоронного органу на місці події, то протягом наступних шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Після отримання відповідної ухвали слідчий повинен: провести огляд місця події, а також огляд трупа працівника правоохоронного органу (якщо цього не було проведено раніше), призначити проведення криміналістичних та судово-медичних експертиз, допитати підозрюваного, провести обшук за місцем проживання підозрюваного (для виявлення знарядь та/або засобів готування до вчинення злочину). Всі слідчі (розшукові) дії повинні проводитися у найбільш короткі строки після виявлення даного кримінального правопорушення, оскільки це сприятиме ефективності розкриття злочину і притягнення до кримінальної відповідальності винних.

Друга слідча ситуація потребує пошуку злочинця, але при цьому слідча-оперативна група вже має орієнтовну інформації про особу, яка вчинила злочин і, тим самим, вже на початковому етапі розслідування зменшується коло підозрюваних і збільшуються шанси на викриття правопорушника. Однак, так само як і в першій ситуації, необхідно зібрати доказову інформацію про обставини та механізм учиненого злочину.

Складністю даної слідчої ситуації є те, що всі подальші дії слідчого і оперативних працівників повинні носити прихований (негласний) характер, для запобігання витоку інформації. Інакше зловмисники матимуть змогу «залягти на дно» і тим самим ускладнити подальше розслідування. Проведення негласних слідчих (розшукових) дій на даному етапі дасть змогу підтвердити чи спростувати достовірність наявних у слідчого фактів, а також у разі підтвердження – забезпечити оперативний супровід слідчих дій на заключному етапі розслідування.

Найважчим розвитком подій є третя слідча ситуація, при якій у слідчого наявний мінімальний обсяг інформації і взагалі відсутній підозрюваний.

В даній ситуації слідчому необхідно відштовхуватися саме від характеристики особи жертви (її професійних якостей, зв'язків з оточуючими, перевірити наявність неприязних стосунків з колегами чи іншими особами на ґрунті своїх посадових повноважень – такі дані можуть свідчити про вчинення вбивства на замовлення) і на основі цього будувати схему подальших дій розслідування, про особливості яких ми поговоримо в наступному розділі.

РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

3.1. Огляд місця події

За допомогою проведення огляду можна отримати досить значну кількість доказової бази: від виявлення слідів злочинного посягання до особливих прикмет та характеру поведінки особи злочинця.

Першочерговими діями перед самим проведенням огляду місця події є створення і прибуття на місце події слідчої-оперативної групи, яка повинна складатися зі слідчого, працівників оперативних підрозділів, експерта-криміналіста, судово-медичного експерта, лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта, кінолога¹⁶. Після прибуття на місце події необхідно якомога більше «розчистити» територію від так званих глядачів, які можуть своєю присутністю заважати роботі слідчої-оперативної групи та зашкодити збиранню доказів. При цьому, якщо серед вище названих осіб є очевидці, то їх слід невідкладно допитати – це дасть змогу встановити картину події та сформулювати первинні слідчі версії.

Центральним об'єктом огляду місця події в даній категорії злочину є труп. Тому важливою є роль судово-медичного експерта, оскільки його залучення, відповідно до ст. 238 КПК України, при огляді трупа є обов'язковою.

Під час огляду трупа на місці події слідчий може отримати в усній формі відповідь від судово-медичного експерта на такі питання:

- яка приблизно давність настання смерті;
- можлива причина смерті;
- чи виявлені сліди-нашарування на трупі, якщо так, то які саме;
- чи наявні ушкодження на трупі і яким знаряддям, приблизно, вони були нанесені;

¹⁶ Жерж Н. А. Початковий етап розслідування вбивств, вчинених в умовах неочевидності / Н. А. Жерж // Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип. 74. - С. 406-412. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_74_63

– що є знаряддям вбивства¹⁷.

Також, слід зазначити, що невід’ємною частиною проведення є фотота відео-фіксація об’єктів і трупа на місці злочину, а також ведення протоколу огляду місця події.

Роль понятих в огляді місця події у справах про посягання на життя працівника правоохоронного органу вкрай важлива. Це пов’язано з тим, що потерпілий може бути в дружніх стосунках зі співробітниками правоохоронних органів – учасниками слідчо-оперативної групи, а ця обставина може негативно вплинути на значимість і допустимість отриманих у процесі огляду речових доказів¹⁸.

Необхідно також звернути увагу на те, що при огляді місця слідчий має з’ясувати що ж насправді сталося – чи пов’язане вбивство працівника правоохоронного органу з його професійною діяльністю чи ні, оскільки така інформація істотним чином впливає на кваліфікацію вчиненого діяння. Наприклад, якщо на місці злочину виявлено стріляні гільзи табельної зброї, то це може свідчити, що жертва оборонялася чи навпаки застосовувала зброю для зупинення зловмисника. Тоді наступні дії мають бути направлені на виявлення самої табельної зброї поблизу трупа, вилучення таких доказів, належна фіксація та направлення їх для проведення балістичної експертизи. В ідеалі для виявлення даних предметів найкраще застосовувати спеціальний металошукач, що прискорить проведення пошуків та зекономить час слідчо-оперативної групи. Але, оскільки матеріально-технічне забезпечення органів Національної поліції залишає бажати кращого, то на практиці найчастіше залучають кінолога зі службовою собакою.

У разі ж наявності інформації про те, що перед вчиненням злочину готувалася засідка чи є підстави вважати, що на місці злочину встановлено

¹⁷ Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно правові та криміналістичні основи: наук.-практ. посіб. / кол. авт. – [2-ге вид., переробл.]. – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – 796 с.

¹⁸ Гусева В. О. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу / В. О. Гусева // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2018. - Вип. 1. - С. 228-234. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2018_1_28.

саморобний вибуховий пристрій – необхідно негайно залучити до проведення даної слідчої дії фахівців-вибухотехніків¹⁹. Після чого забезпечити блокування периметру (застосувати засоби для огороження, а також залучити працівників патрульної поліції, які б контролювали за недопущенням «цивільних» осіб на небезпечну територію), проведення інструктажу для всіх учасників слідчо-оперативної групи і призначення для кожного з них окремого завдання.

Якщо ж вибух таки стався, то вагоме значення має правильний відбір зразків на місці вибуху, оскільки найбільшу інформацію у собі під час процесу експертного дослідження несуть залишки, які стосуються зовнішнього складника вибухового пристрою: джерела струму, уламки від корпусу вибухового пристрою або сам предмет, в якому було замасковано вибухівку.

Не варто також, забувати про сліди, які могла безпосередньо залишити особа, що виготовила даний пристрій. Це можуть бути відбитки пальців на вибуховому пристрої, сліди від взуття, сліди від шин чи навіть недопалки цигарок та інших предметів, які міг залишити за собою злочинець²⁰.

3.2. Допит

Допит можна вважати найпоширенішим способом отримання доказів, але, водночас, він є однією з найскладніших слідчих дій. Його провадження вимагає від слідчого високої загальної та професійної культури, глибокого знання людей²¹, їх психології, майстерного володіння тактико-криміналістичними прийомами. Складність допиту в більшості випадків залежить від людського фактору, адже не всі допитувані, незалежно від того свідок це чи потерпілий, чи підозрюваний, мають на меті розповісти всю правду про події, що стосуються кримінального правопорушення. Не варто

¹⁹ Мозяков В.В. Руководство для следователей. М.: Экзамен, 2005. – с. 703.

²⁰ Гусева, В. Тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу / Влада Гусева // Jurnalul juridic national: teorie și practică = Национальный юридический журнал: теория и практика. - 2018. - № 3, Т. 1 (Iunie). - С. 111-114.

²¹ Тактика допиту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://arm.naiu.kiev.ua/books/kriminalist/lections/lection_3.21.html

також забувати і про те, що людина з плином часу може забути раніше відому їй інформацію чи навіть видавати уявне за дійсне, при цьому щиро прагнути допомогти слідству.

Тому слідчий при підготовці до допиту повинен враховувати наступні чинники: а) ситуації допиту (первинний, повторний, наявність психологічного контакту, тощо); б) процесуального положення допитуваного і рівня його зацікавленості в результатах розслідування; в) особливостей допитуваної особи (вік, характер, рівень правової поінформованості, наявність злочинного досвіду і т.п.); г) характеру інформації і доказів, які є у слідства, тощо²².

Пропонуємо розглянути ситуацію, в якій вже наявний певний підозрюваний та слідчим проводиться допит зазначеної особи.

Оскільки особа підозрюється в такому суспільно-небезпечному злочині, як посягання на життя працівника правоохоронного органу, то при підготовці до допиту його в якості підозрюваного, від слідчого потрібно не тільки складання плану майбутнього допиту, але і знання їм методики і тактики допиту. Однак на практиці слідчі не обтяжують себе складанням плану майбутнього допиту підозрюваного, що в подальшому призводить до необхідності виробництва повторних або додаткових допитів. Відповідно такий допит не може в собі нести ніякої доказової інформації.

Допит підозрюваного, це майже завжди перша зустріч осіб, які ведуть розслідування з можливим злочинцем. Тому від того, як складаються їхні відносини на першому допиті, багато в чому залежать результати розслідування. З огляду на це найбільш правильно, якщо допит буде проведений самим слідчим. У той же час слідчий вправі дати окреме доручення до проведення допиту підозрюваного. Відповідно до ст. 71 КПК України слідчий вправі залучити до участі в даній слідчій дії будь-якого

²² Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : [посібник] / [В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич]. — К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. — с. 60-61.

фахівця, що володіє спеціальними знаннями, необхідними в ході розслідування²³.

Проаналізувавши дослідження Гусевої В.О.²⁴, пов'язаних з проведенням допиту підозрюваного під час розслідування вбивств працівника правоохоронного органу, зазначимо виявлені нею проблеми проведення даної слідчої дії в зазначеній категорії злочинів.

1) При підготовці до допиту підозрюваного не приділяється належної уваги вивченню особистості допитуваного, його психологічних особливостей тощо. Вивчення особистості підозрюваного обмежується збором запитів про судимість, а також запитів в медичні установи на предмет психіатричного захворювання і наркологічної залежності. Так само слідчий збирає характеристики з місця роботи, навчання або проживання, де, як правило, підозрювані характеризуються позитивно. Перевірка підозрюваного по криміналістичним облікам, якщо і проводиться, то лише незадовго до моменту пред'явлення підозри в останній редакції. У цих умовах характеристика за місцем роботи, навчання або проживання далеко не завжди може служити об'єктивним джерелом інформації про особу підозрюваного. За більшістю вивчених кримінальних проваджень не враховуються такі особливості особистості як, злочинні звички осіб раніше судимих та тих, що відбували покарання в місцях позбавлення волі.

2) З метою попередження та припинення фактів відмови підозрюваного від дачі показань, доцільно при плануванні проведення допиту передбачити участь в ньому фахівця, що володіє спеціальними знаннями (наприклад, психолога). Так само слід використовувати розроблені в криміналістиці тактичні та організаційні прийоми по викриттю у брехні²⁵.

²³ Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9- 10, № 11-12, № 13, ст.88. (із поточними змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

²⁴ Гусева В.О. Особливості тактики допиту підозрюваного під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу /В.О.Гусева// Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка. № 2. 2018. С. 221-226.

²⁵ Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Порубов Н. И.. – 3-е изд., перераб. – Минск: Вышэйш. шк., – 1978. – 175 с.

3) Неякісна підготовка до проведення допиту підозрюваного, а також не припинення фактів дачі ним неправдивих показань, нерідко призводять до необхідності проведення повторних і додаткових допитів підозрюваних.

4) За вивченими кримінальними провадженнями, де у слідчого перед допитами була можливість ознайомитися з поясненнями майбутнього підозрюваного, така тактична перевага при допитах часто не використовувалася. До того ж, доводилося стикатися з безліччю неточностей в показаннях підозрюваного, щодо події злочину, оскільки до конкретизації та деталізації показань слідчі, як бачимо з протоколів слідчих дій, виявилися не готові.

Найбільш сприятлива для розслідування ситуація складається в тих випадках, коли факт посягання могли підтвердити і потерпілі, і інші співробітники, а також громадяни, які випадково опинилися на місці злочину. Складнішою, з тактичної точки зору, є ситуація коли посягання відбувалося одноосібно підозрюваним, або коли посягання на життя працівника правоохоронного органу відбувалося з використанням саморобного вибухового пристрою.

3.3. Експертизи: судово-медична експертиза трупа, балістична, вибухотехнічна, одорологічна

На попередньому етапі розслідування слідчий, зважаючи на результати огляду, відображені у відповідному протоколі, повинен для виявлення доказів у кримінальному провадженні призначити необхідні експертизи, насамперед судово-медичну експертизу трупа, перелік запитань на яку формується з огляду на: - характер тілесних ушкоджень – наявність на трупі колотих, різаних, колото-різаних, вогнепальних (кульових, дробових) поранень або strangulation борозни на шії тощо; - факт встановлення чи не встановлення особи загиблого; - виявлення в піднігтевому складі трупа текстильних волокон, що не входять до складу одягу загиблого (відповідно можуть входити до складу одягу злочинця); - виявлення на предметах слідів

рук, які допоможуть ідентифікувати особу; - характеристики мікрочасток у кишенях, складках одягу, який був на трупі або належав загиблому тощо.

Нерідко проводиться судово-балістична експертиза, завдяки якій по слідах на перешкодах, інших матеріальних об'єктах по речовим доказам пострілу встановлювалася система, модель, зразок, а по кулям, гільзам в сприятливих випадках і конкретний екземпляр зброї, застосований злочинцем. У деяких випадках встановлювалися напрямок і дистанція стрільби, факт виробництва пострілу з певного збройового стовбура, можливість або неможливість самовільного пострілу (без натискання на спусковий гачок) за певних умов (зокрема, при падінні зброї на підлогу), виникнення пошкодження внаслідок ураження снарядом²⁶.

У цій категорії кримінальних проваджень, крім загальновідомих експертиз призначають і проводять вибухо-технічну, яку рідше застосовують на практиці. Ця експертиза допомагає вирішити широке коло завдань щодо встановлення фактів вибуху, конструкції вибухового пристрою, виду і кількості речовини заряду, способу і засобів підризу вибухового пристрою, обставин підготовки і проведення вибуху.

Висновки експертизи мають дати відповіді на такі питання про вибухові пристрої: чи є предмети, вилучені з місця вибуху, деталями вибухової системи і якої саме; які способи виготовлення вибухового пристрою, принцип його дії; яка вибухова речовина застосовувалася як заряд, її кількість та спосіб підризу; які засоби підризу застосовувалися у цьому вибуховому пристрої і який спосіб його виготовлення; чи застосовувалися у цьому вибуховому пристрої уповільнювач, принцип його дії; чи подібний вибуховий пристрій, вилучений з місця вибуху, до вибухового пристрою, виготовленого підозрюваним.

²⁶ Гусєва В.О.Деякі особливості використання судово-криміналістичних експертиз у злочинах проти працівників правоохоронних органів /В.О.Гусєва //Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 року). Київ – Маріуполь : 2018. - С.94-96.

Про заряд вибухового пристрою експертам можуть бути поставлені запитання: чи є на предметах, вилучених з місця вибуху, сліди вибухової речовини і якої саме; у якій галузі промисловості використовувалася ця вибухова речовина; чи мав заряд вибухової речовини які-небудь сторонні елементи; чи вибухова речовина, використана у вибуховому пристрої, та сама, що й речовина вилучена під час обшуку?

За експертними висновками про обставини вибуху можна встановити: чи міг статися вибух за умов, описаних у показаннях свідків; чи мала особа, яка виготовила вибуховий пристрій, спеціальні професійні навички; скільки часу повинна затратити одна людина на підготовку та здійснення вибуху²⁷.

Рідше наводяться криміналістичні експертизи для вирішення інших питань. Їх рішення зводиться в основному до встановлення тотожності: підозрюваного – за слідами рук в його житлі; знарядь та інструментів – за слідами злому, транспортних засобів – за слідами шин.

В аспекті розслідування вбивств працівників правоохоронних органів значний інтерес представляє судово-одорологічна експертиза. Її основними завданнями є встановлення тотожності людини по залишеному запаху і визначення, одним або кількома особами залишені запахи на одному або декількох предметах. Раніше вона проводилася в інструментальному варіанті, фахівцями в області газової хроматографії²⁸. У результаті одорологічного дослідження встановлюється, чи є в одорологічній пробі, вилученій з даного об'єкта, запах людини. Якщо так, то чи не є він запахом особи, яку перевіряють.

²⁷ Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно правові та криміналістичні основи: наук.-практ. посіб. / кол. авт. – [2-ге вид., переробл.]. – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – 796 с.

²⁸ Басай В.Д. Планування та проведення звичайного варіанту одорологічної експертизи // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – Івано-Франківськ: Вид-во Плай, – 2002. – Вип. IX. – С. 154 - 163

ВИСНОВКИ

Вищевикладене дозволяє стверджувати про необхідність комплексного дослідження проблем розслідування вбивств працівників правоохоронних органів, розробки методики, яка враховує новітні досягнення криміналістики та інших наук. Зазначені обставини в сукупності і визначають актуальність зазначеної теми дослідження її перспективність і практичну значущість.

Перспективними напрямками формування методики розслідування вбивств працівників правоохоронних органів є розроблення обґрунтованих пропозицій щодо:

- криміналістичної класифікації зазначених злочинів;
- можливостей формування та практичного використання криміналістичної характеристики вбивств працівників правоохоронних органів (на основі даних про спосіб і механізм вчинення злочину, відомостях про типові слідчі ситуації, особисті властивості злочинців і потерпілих, причини і умови, що сприяють вчиненню даних злочинів, тощо);
- аналізу особливостей перевірки повідомлень про скоєння даних злочинів; обґрунтування тактичних особливостей провадження окремих слідчих дій;
- перспектив формування та принципів побудови окремої криміналістичної методики;
- основних засад діяльності оперативних працівників та слідчих на початковому і наступному етапах розслідування;
- вдосконалення організаційного та технічного забезпечення розслідування; ефективних засобів і методів криміналістичної профілактики таких злочинів;
- удосконалення чинного законодавства, вироблення науково-практичних рекомендацій з розкриття та розслідування вбивств працівників правоохоронних органів.

Таким чином, на основі всебічного аналізу наукових праць, законодавчих актів, узагальнення слідчої та судової практики необхідно сформулювати низку концептуальних положень, висновків і пропозицій із метою розроблення теоретичних основ методики розслідування вбивств працівників правоохоронних органів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басай В.Д. Планування та проведення звичайного варіанту одорологічної експертизи // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. – Івано-Франківськ: Вид-во Плай, – 2002. – Вип.IX . – С.154 - 163
2. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. -М.: Мегатрон XXI, 2000. – с. 215.
3. Гусева В.О. Сучасний стан наукового забезпечення та перспективи формування методики розслідування злочинів проти авторитету органів державної влади у сфері правоохоронної діяльності // Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології : матеріали Міжвідомчої науково-практичної конференції (м. Київ (НАВС). – 2018. – С. 40.
4. Гуренко Д. Ю. Посягання на життя працівника правоохоронного органу громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця: узагальнена характеристика складу злочину / Д. Ю. Гуренко // Науковий вісник Дніпропетровськ. держ. ун-ту внутр. справ. – 2010. – № 4. – С. 291–299.
5. Гусева В. О. Криміналістична характеристика посягань на життя співробітника правоохоронного органу / В. О. Гусева // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2017. - Вип. 3. - С. 211-216. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2017_3_27.
6. Гусева В. О. Особа потерпілого як елемент криміналістичної характеристики посягань на життя працівника правоохоронного органу / В. О. Гусева // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2018. - Вип. 3. - С. 232-240. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2018_3_25.
7. Гусева В. О. Слідчі ситуації початкового етапу розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу / В. О. Гусева // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О.

Дідоренка. - 2017. - Вип. 4. - С. 218-223. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2017_4_27.

8. Гусєва В. О. Тактичні особливості проведення огляду місця події при розслідуванні посягань на життя працівника правоохоронного органу / В. О. Гусєва // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. - 2018. - Вип. 1. - С. 228-234. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2018_1_28.

9. Гусєва В.О. Особливості тактики допиту підозрюваного під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу /В.О.Гусєва// Вісник ЛДУВС імені Е.О. Дідоренка. № 2. 2018. С. 221-226.

10. Гусєва В.О. Деякі особливості використання судово-криміналістичних експертиз у злочинах проти працівників правоохоронних органів /В.О.Гусєва //Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 85-річчя доктора юридичних наук, професора Ніни Іванівни Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 року). Київ – Маріуполь : 2018. 412 с. - С.94-96.

11. Гусєва, В. Тактичні й організаційні особливості проведення огляду місця події під час розслідування посягань на життя працівника правоохоронного органу / Влада Гусєва // Jurnalul juridic national: teorie și practică = Национальный юридический журнал: теория и практика. - 2018. - № 3, Т. 1 (Іunie). - С. 111-114.

12. Жерж Н. А. Початковий етап розслідування вбивств, вчинених в умовах неочевидності / Н. А. Жерж // Актуальні проблеми держави і права. - 2014. - Вип. 74. - С. 406-412. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2014_74_63

13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III // ВВР. – 2001. – № 25-26. – Ст.131.

14. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-

10, № 11-12, № 13, ст.88. (із поточними змінами). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

15. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів : науково-методичні рекомендації / Є. О. Гладкова – Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. – с.40 -41.

16. Мозяков В.В. Руководство для следователей. М.: Экзамен, 2005. – с. 703.

17. Особливості провадження допиту підозрюваного (обвинуваченого) з метою недопущення тортур та інших порушень прав людини : [посібник] / [В. К. Весельський, В. С. Кузьмічов, В. С. Мацишин, А. В. Старушкевич]. — К. : Національна академія внутрішніх справ України, 2004. — с. 60-61.

18. Особливості розслідування серійних насильницьких злочинів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfile.net/preview/5170522/page:73/>.

19. Панов М. І. Розслідування вбивств на замовлення / Панов М. І., Коновалова В. О. // Настільна книга слідчого / [Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін.]. – 3-тє вид., перероб. і допов. – Київ : Ін Юре, 2011. – § 1 розд. 19. – С. 192–198.

20. Порубов Н. И. Научные основы допроса на предварительном следствии / Порубов Н. И.. – 3-е изд., перераб. – Минск: Вышэйш. шк., – 1978. – 175 с.

21. Про Національну поліцію : Закон України : від 02.07.2015 р., № 580-VIII // Офіційний вісник України. – 2015. – № 63. – Ст. 2075.

22. Процесуальне керівництво прокурором досудовим розслідуванням: організаційно правові та криміналістичні основи: наук.-практ. посіб. / кол. авт. – [2-ге вид., переробл.]. – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – 796 с.

23. Тактика допиту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://arm.naia.kiev.ua/books/kruminalist/lections/lection_3.21.html